

Derfor dur marxisme ikke i virkeligheden

Berlingske den 25 november 2021

I oktober skrev Berlingske om, hvordan marxisme og marxistisk teori igen »spøger« på danske universiteter, og særligt i humanioramiljøer på RUC, Københavns Universitet og CBS. Den samme interesse ser man mange steder i USA og Storbritannien, hvor den på interessant vis også afspejler 1930ernes debat om, hvordan man bør indrette samfundet.

Et væsentligt problem er dog, at mens der er fornyet interesse for marxistisk analyse, glemmer nymarxisterne helt den anden side af den oprindelige debat.

Problemet er paradoksalt, fordi de glemte aspekter på mange måder var dem, der vandt 1920erne og 1930ernes intellektuelle debat, der i dag kendes som »den socialistiske kalkulationsdebat«. Efter samfundstænkere i årevis havde diskuteret mulighederne for planøkonomi og statsligt ejerskab af alle produktionsmidler, indledtes denne debat for alvor af østrigeren Ludwig von Mises i 1920. I en artikel i et tysk tidsskrift, der relativt hurtigt blev oversat til engelsk, forklarede han, hvordan en planøkonomi umuligt kan levere varer og service, som de fleste borgere efterspørger.

Sammen med den unge Friedrich Hayek grundlagde von Mises i 1927 det østrigske institut for økonomisk forskning, WIFO, der i dag er et af de mest prestigøse af sin slags i Europa. Meget af forståelsen af problemer i socialistiske økonomier blev udviklet på WIFO, og senere på London School of Economics, som Hayek flyttede til. Debatten stod i 1930erne mellem de to og en række liberale økonomer på den ene side, og en blandet skare socialistiske og marxistiske økonomer med base i Cambridge.

Hayek, der senere fik Nobelprisen for sit grundlæggende arbejde med informationsproblemer i økonomi, pegede i 30erne og 40erne i særlig grad på, hvordan priser i et frit marked giver information om, hvad der er mangel på og tilskynder virksomheder til at levere det. Stiger markedsprisen på aluminium, er det en indikation på, at mange virksomheder har behov for aluminium.

Det bliver derfor både mere profitabelt at levere aluminium, men også at investere ressourcer i at lede efter alternativer.

På samme måde afslører priser, hvad forbrugerne værdsætter mere eller mindre.

Et frit marked tillader også forbrugere at eksperimentere - prøve nye varer og ny service og finde ud af, hvad de kan lide - og skaber dermed dynamik drevet af borgerne selv. Som Hayek formulerede det, producerer et frit marked således information og incitament, som er værdifuld i sig selv.

Uden markeder med fri prisdannelse skabes den information ikke.

Alternativet i en planøkonomi bliver derfor enten at forsøge at få den samme information på andre måder, eller at simulere hvordan priserne ville have set ud, hvis man havde haft frie markeder. I begge tilfælde argumenterer marxistiske teoretikere for, at det er staten - politikere og embedsværk

- der skal sætte priserne eller på andre måder fordele samfundets produktive ressourcer mellem de bogstaveligt talt tusindvis af virksomheder, produkter og formål, man kan bruge folks evner, arbejdstid og udstyr på. Men som von Mises, Hayek og mange senere økonomer har understreget, er der i realiteten en meget lang række forhold og masser af information, som politikere og embedsværk ikke har og logisk aldrig kan have.

Selv blandt marxistiske økonomer var der uenighed i 1930'erne om, hvordan man håndterede denne kritik, som de nye marxister ignorerer. De mest ideologiske mente, at man i stedet for markedspriser burde følge marxistisk arbejdsværdilære og sætte »prisen« på en vare som den mængde arbejde, der er indgået i at producere den.

De opgav således det sene 1800-tals videnskabelige udvikling, der havde vist, at værdi er subjektiv: En flaske champagne har for eksempel meget forskellig værdi for forskellige mennesker, uanset hvilket arbejde der går til at lave den.

Mere skeptiske socialistiske forskere som Oscar Lange og Abba Lerner - to uomtvisteligt store økonomer - forstod også den absurde implikation, som arbejdsværdilæren indebærer, at jo mindre produktivt et firma er, desto større værdi vil dets varer have ifølge Marx. Begge holdt derfor på, at markedspriser er nødvendige for privat eller offentlig planlægning, mens flere nymarxister som den feterede Mariana Mazzucato i dag argumenterer for, at værdi er noget, kun eksperter som hun kan fastsætte.

Tidligere marxistiske tænkere som Lev Trotskij forstod andre af disse glemte indsigter. Trotskij indså for eksempel, at centraliseret planlægning ville lide under en total mangel på information fra fabrikgulvet og de ansatte, der udførte det faktiske arbejde. Uden denne information ville man ikke kunne organisere arbejdet effektivt eller lære noget som helst nyt, der potentielt kunne effektivisere virksomheden. Hans svar på problemet var derfor en slags decentraliseret socialisme, hvor kun borgere, men ikke virksomheder, fulgte en central plan.

På samme måde indså Lange, at der ingen vej er udenom at have frie markeder for borgerne. Ingen embedsmand, forsker eller computer kan kende borgernes præferencer, før de selv gør det, efter de har prøvet nye varer eller ydelser. Som den økonomiske historiker Deirdre McCloskey ofte understreger, bliver man nødt til at markedsteste alt nyt for at finde ud af, om det er værd at bruge ressourcer på at producere og for at tilfredsstille borgere med ekstremt forskellige præferencer i stedet for et gennemsnit, der ikke eksisterer.

Langes løsning var et markedsocialistisk samfund, som han forsøgte indført som medlem af det polske kommunistpartis centralkomité. Han kæmpede derefter forgæves resten af sin karriere med at finde ud af, hvordan man kan planlægge centralt, hvilke ressourcer hver enkelt virksomhed skulle have, uden at staten også tvinger borgerne til at tage bestemte job eller uddannelse.

Lange og Trotskij stillede paradoksalt nok skarpt på et marxistisk problem, som 1930'ernes debat afslørede og som nymarxisterne ignorerer: At ingen central myndighed kan forudsige, hvornår og hvorfra nye fremskridt kommer. Som amerikaneren Frank Knight understregede allerede i 1920'erne, er det logisk umuligt at udvælge fremtidens vindere - det kræver guddommelig viden at spå korrekt om fremtiden.

Forsøger man alligevel, ender man med Sovjetunionens Gosplan, der systematisk udvalgte tabere som de virksomheder, der skulle støttes. Resultatet var et gigantisk spild af ressourcer.

Det er derfor særdeles mærkeligt, at der igen er begejstring for marxistisk tænkning i universitetsverdenen. Fundamentale indsigter er pludselig glemt, og særligt informationsproblemerne, som de dygtigste socialistiske økonomer forstod, bliver ignoreret af de nye universitetsmarxister.

Den faktiske erfaring med socialisme er også forsvundet, når de ser store miljøfordele i deres løsning. Da kommunismen kollapsede i 1989, var halvdelen af alle vandressourcer i Tjekkoslovakiet for eksempel så forurenede, at de ikke kunne drikkes - selv med landets daværende standarder.

Det store problem i nymarxismen og den genfundne entusiasme for politisk planlægning og styring af samfundet er, at de nye marxister begår det, den amerikanske økonom Harold Demsetz kaldte »Nirvanafejltagelsen« : at sammenligne en faktisk situation i et marked med et politisk ideal med alvidende og almægtige beslutningstagere.

1930ernes glemte debat viste med stor tydelighed, at marxistiske økonomier altid er meget længere fra dette ideal end de kapitalistiske demokratier, vi faktisk har.

Marxisme dur ikke i virkeligheden.

Christian Bjørnskov